

Валентина Рубан

ПРО ДЕЯКІ ЗАКОНОМІРНОСТІ РОЗВИТКУ ТРАДИЦІЙ БЛАГОДІЙНИЦТВА НА СЛОБОЖАНЩИНІ У XVIII-XIX СТ.

Розглядається виникнення традиції меценатства на Слобожанщині від часів заселення краю до XIX ст. Основну увагу приділено витокам традиції благодійності в регіоні та її розвиток до зазначеного періоду. Зокрема досліджується меценатський вклад купецтва.

Ключові слова: *меценатство, церква, університет, купці, пожертва.*

Вивчаючи питання меценатства, перш за все необхідно визначити тлумачення самого терміну. Словник Брокгауза та Ефрона дає таке визначення слову «Меценат (Maecenas)» – Гай Цильній, друг імператора Августа, покровитель поетів і художників (Вергілія, Горация, котрому подарував сабинській масток), помер 8 р. до Р. Хр. Ім'я Меценат стало прозивним для щедрого і благородного покровителя художників і вчених [14, с. 221].

На території Слобожанщини меценатство активно почало розвиватись в XIX ст., але свої витoki благодійництво бере за часів заселення краю. Умовно меценатські традиції можна розділити на два види. Перший вид – це так звана церковна благодійність, що прийшла разом з першими переселенцями у XVII ст. До другого виду можна зарахувати громадську благодійність, що розвивалась з першого десятиліття XIX ст. і набула розквіту в другій половині зазначеного періоду. Майже всі верстви населення активно долучались до справи благодійництва. Серед них було і купецтво, що з XVIII ст. стало одним із основних соціальних прошарків на Слобожанщині. Заможні торговці не лише фінансово сприяли зовнішньому і внутрішньому відновленню церковних споруд, але й з початку XIX ст. приймали активну участь в так званій громадській благодійності. Вивчення меценатських традицій на сьогоднішній день є однією із актуальних наукових проблем.

Мета – прослідити витоки формування благодійництва з часів заселення Слобожанського краю до XIX ст. Проаналізувати на прикладі меценатської діяльності купецтва загальну історію благодійництва в зазначений період.

Традиція дарування коштовних речей та допомога церкві на Слобожанщині сягає корінням у XVII ст. Переселенці з правобережного Подніпров'я почали першу хвилю еміграції на територію Слобідської України і отримали назву «черкас». Деякі з них очолювались своїми полковниками і заснували цілі полки та міста. Другу хвилю переселенців представляли запорізькі козаки, які заселяли Слобожанщину, приносячи своє церковно-культурне багатство [3, с. 15]. Третю і останню хвилю переселенців очолювали вихідці з Гетьманщини та Чернігівщини. Їх здебільшого представляли козацькі полковники та старшина, а також духовенство. Кожен з представників еміграційної хвилі все своє багатство та самобутність культури приносили на майбутнє місце проживання. Не останню роль в колонізації зіграли і священники, які очолювали переселенців і будували нові храми. Внутрішнє убранство новобудови поповнювались принесеними іконами, срібними та кипарисовими хрестами, на престольними та молебними [2, с. 195].

В перші роки свого існування і до 1677 р., коли була створена Белгородська єпархія, Харків разом з іншими містами входили до складу Московського Патріархату, але це не вплинуло на загальний церковний устрій Слобожанщини. Лише в кінці 1799 р. була створена власна Харківська єпархія. Незалежно від єпархіальної приналежності в місті постійно зростала кількість церков. В XVII ст. в Харкові були Успенська, соборна Благовіщінська, Троїцька, Михайлівська, Миколаївська, Різдва, Покровська та Вознесенська. Протягом XVIII ст. додалася ще Дмитрівська, Воскресенська, Миросицька та Каплуновська [9, с. 3]. На початок XIX ст. в місті налічувалось, окрім монастиря, ще 9 церков. З поступовим розширенням міста та зростанням кількість церковних споруд збільшувалась і кількість парафіян. Загалом по Харківській губернії 84,3% населення були православними [10, с. 126].

На початок XIX ст. майже всі церкви потребували оновлення. Постала проблема відновлення зовнішнього вигляду і внутрішнього убранства старих церковних будівель. Набувати попереднього вигляду спорудам допомагало міське населення. Кошти на відбудову храмів соборяни добували здебільшого від добровільних внесків або від щедрих пожертв парафіян. При церквах стояли різноманітні чаші для подаянь, тому більшість імен дарителів залишались невідомі. Чималу користь приносили і «прохатирі» – люди, які протягом кількох років ходили містами губернії та збирали подаяння [9, с. 11].

Окрім оновлення та перебудови зовнішнього вигляду, всі дома божі потребували оновлення і внутрішнього убранства. Як в справі з відбудовою храмів, так і в покращенні іконостасів церков міста основну роль відіграли купці. Найкоштовніший іконостас був в Успенському соборі, всі ікони якого були вкриті срібними ризами. Оклади на іконах Спасителя та Божої Матері коштували 2150 руб. сріблом, на образі Успення Богоматері-1100 руб. на св. Іоанна Предтечі-1150 руб.. Це все, за визначенням митрополита Філарета, були дари віруючих купців [11, с. 130]. Відновленню підлягали і вже існуючі ікони і гравюри на Євангеліє [9, с. 18-19].

Ще одною з багатих церков Харкова стала Воскресенська. Майже всі образи в ній були в дорогих оправах. Загальна сума, витрачена на ризи в цій церкві, становила 3 тис. руб. Тут також зберігаються і дві старі ікони, подаровані купцем Л. Анікеєвим: ікона св. Троїці та Воскресіння Христового в срібно-визолочених ризах [2, с. 265].

Троїцькій церкві купці В. Цигарев та П. Андреев подарували 4 дорогоцінні оклади на ікони. Відомо, що обидва переїхали до Харкова з м. Обоянь, розторгувались дрібним промислом і розбагатіли, а дарунки були зумовлені подякою за здобуті капітали. Для цієї ж божниці купець А. Ханайченко придбав маєток, що був розташований поряд, завдяки чому розширився і церковний двір. Він же придбав хрест коштом в 5000 руб. і багаті оклади [2, с. 268].

П. Тамбовцева обдаровувала іконами майже всі церкви та храми міста. В 1832 р. вона презентувала Успенському собору

ікону мучениці в срібно-позолоченому окладі коштом в 3614 руб. Для Хрестовоздвиженської церкви купчиха придбала на престольний срібний хрест. П. Тамбовцева також подарувала Корсунську ікону Божої матері в срібно-визолоченому окладі, прикрашеному перлинами, дві срібні чаші і Євангеліє. Обидві дошки якого були інкрустовані коштовним камінням [12, с. 26-39].

В XIX ст. починає розвиток і так звана громадська благодійність, масштаби її у цей період були незначні.

До так званої громадської благодійності слід, перш за все, віднести благодійність в сфері освіти. На початку XIX ст. виникла ідея створення в губернському місті Харкові університету [1, с. 78]. В 1802 р. Харківська Міська Дума сповістила Слобідсько-Українського губернатора про рішення купецтва стосовно пожертв на будівництво університету в місті. В ньому мова йшла, що міські крамарі протягом 10 років зобов'язуються сплачувати на користь учбового закладу щорічну суму 2312 р. 60 к. [4, с. 3]. До того ж купець Каменєв додав до означеної суми 200 р. Купець та іменитий городянин Ф. Карпов запропонував до щорічних сплат додати 50р., але згодом став сплачувати 200 р. 62 коп. і віддав університету біля так званої Холодної гори сад з земельною ділянкою. Представник другої гільдії А. Лін'єв пожертвував на будівництво університету 3 тис.р. Небайдужими до учбового закладу були і діти купця третьої гільдії Т. Спаського, які поклали на користь Харківського університету 500 р. [4, с. 315]. В 1805 р. син Санкт-Петербурзького купця Єрнеста Цимсена Василь завернувся до Слобідсько-Українського губернатора з пропозицією про відкриття протягом 4 місяців у Харкові іноземної книжкової лавки. До пропозиції була додана виписка з журналу Комітета Правління у справі Харківського університету. Відповідно до якої купець мав забезпечувати надходження до продажу всієї необхідної університету та гімназії округу літератури та навчальних посібників за прийнятною ціною. До того ж правління за необхідності надасть перелік необхідної літератури. З відповідними вимогами купець погодився [6, с. 2-3].

Ще одним прикладом громадської благодійності можна вважати пожертви крамарів на утримання міліції. Маніфестом від 30 листопада 1806 року "Про створення повсеміно тимчасового ополчення та міліції" було [7, с.892-895]. Так в 1806 р. внесок представників харківського купецтва складав 24 тис. 105 р. від купецтва Чугуєва та Золочіва надійшла сума в 650р. Торгові люди міста Суми пожертвовали 800р., а також дорахували 2000 від міського винного відкупу [6, с. 51]. Серед харківських купців, що внесли пожертви, був голова А. Анікієв – 2000р., Ф. Карпов – 1600р., С. Мухін – 800р., М. Ларіонов – 600р. Також до внеску ще додавалось 25 чвертей житнього борошна, що були пожертвовані разом з 350р. М. Прашуріним та 25 аршин сукна і 100р. В. Змійовим, 100 залізних пік і 150р. І. Склярівим. [6, с. 78].

Таким чином, сформувавшись за часів заселення краю, меценатська традиція спершу була представлена лише у вигляді допомоги городян церкві. Згодом міське населення, зокрема купецтво, почало вносити пожертви на створення громадських організацій в місті. Перш за все, це меценатські вклади у відкриття університету в Харкові. Слід відзначити, що до справи допомоги створення навчального закладу долучились не лише місцеві купці, а й жителя сусідніх міст, зокрема Сум, Лебедина, Валок.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленні вивчення меценатської діяльності купецтва Слобожанщини в контексті загальних традицій благодійництва на Україні.

Список використаних джерел

1. Багалій Д. І. Вибрані праці у 6т. : Опыт истории Харьковского университета по неизданным материалам ч. 1 (1802-1815) / Д. І. Багалій. – Х.: Видавництво Народної української академії (НУА), 2004. – Т 3. – 1115с.
2. Багалей Д. И. История города Харькова за 250 лет его существования (1965-1905). Ист. Монография В 2 х т. / Д. И. Багалей, Д. П. Миллер. – Х.: Репринт. Изд., 1993. – Т.1. – 572 с.
3. Багалей Д.И. Краткий исторический очерк торговли (преимущественно ярмарочной) в Харьковском крае./ Д. И. Багалей – Х.: Тип. Губернского правления, 1888. – 28 с.

4. Державний архів Харківської області (ДАХО) Ф . – 3, оп.10 спр. 112
5. Державний архів Харківської області (ДАХО) Ф . – 3, оп.11 спр. 295
6. Державний архів Харківської області (ДАХО) Ф . – 3, оп.12 спр. 20
7. Полное собрание законов Российской империи с 1649 года. – Печатано в типографии П Отделения Собственной его Императорского величества Канцелярии, 1830. – Т.29. – 1370 с.
8. Пуряева Н. Словник церковно-обрядової термінології. / Н. Пуряева . – Львів: Свічадо, 2001. – 160 с.
9. Ратшин А. Полное собрание исторических сведений о всех бывших в древности и ныне существующих монастырях и примечательных церквах в России. / А. Ратшин . — М. : Изд-во "Книжная палата", 2000. — 613с.
10. Редин Е. К. Материалы к изучению церковных древностей Украины. Церкви города Харькова. / Е. К. Редин. – Х. : Тип. "Печатное дело", 1905. – 64с.
11. Филарет (Д. Г. Гумилевский) Историко-статистическое описание харьковской епархии: В 3- х т. / Филарет (Д. Г. Гумилевский). – Х. : Харьковский частный музей городской усадьбы, 2005. – Т.1. – 336 с.
12. Фомин П. Церковные древности Харьковского края / П. Фомин. – Х. Епархиальная Типография, 1916. – 181 с.
13. Харьковская Крестовоздвиженская (Мироносицкая) церковь. (1783- 1908гг.). – Х. : ИД "Райдер", 2007. – 84 с.
14. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: В 86 т. — СПб.: Семеновская Типолитография (И. А. Ефрона), 1890-1907. – Режим доступа : http://www.runivers.ru/lib/index_lib.php.

Ruban V.

ON SOME REGULARITIES OF THE TRADITION OF CHARITY IN SLOBOZHANSCHYNA XVIII-XIX CENTURIES IN.

Seen the emergence of patronage Trad on Slobozhanschine since settlement edge to the XIX century. Focuses on the origins of the tradition of charity in the region and its development d specified period. Just investigated patronage merchants.

Key words: *patronage, church, university, merchants, donation.*